

EL PARLAR DE CALACEIT (COMPARAT AMB EL DE LA TERRA ALTA)

La comarca del Matarranya, formada per vint-i-cinc pobles de la província de Terol, més quatre de la Saragossa, presenta un mosaic de parlars prou diferents (dintre del català occidental, naturalment), en especial a les poblacions més frontereres amb el castellà, on es donen fenòmens lingüístics molt interessants. S'han publicat alguns treballs filològics, però no hi ha un estudi complet de la zona, amb el corresponent atlas, cosa que seria molt desitjable. La feina de base sembla que ja fou realitzada per Joaquim Rafel, fa més de vint-i-cinc anys, però resta inèdita.

En canvi, la comarca veïna, la Terra Alta ha vist publicada, l'any 1996, l'obra de Pere Navarro *Els parlars de la Terra Alta*, que deixa la qüestió geolingüística d'aquella zona pràcticament exhaurida. A mi se m'ha acudit de considerar Calaceit, el meu poble, com si formés part de l'estudi de Navarro i passar, tan bé com he sabut, la mateixa enquesta que féu ell, per tal de comparar els resultats obtinguts a Calaceit amb cadascun dels quinze pobles veïns. Són dotze pobles de la Terra Alta catalana, més tres de l'aragonesa (Maella, Favara i Nonasp), que nosaltres considerem del Matarranya. Navarro situa el darrer poble matarranyenc, Faió, a la Ribera d'Ebre i, per tant, no l'estudia.

Amb aquesta comparació podíem disposar d'un sistema objectiu, matemàtic, prou senzill (però pesat: són quinze mil comparacions!), d'avaluar numèricament, amb percentatges, les coincidències i les discrepàncies que un poble del Matarranya, Calaceit en aquest cas, fronterer amb la Terra Alta, presenta amb els veïns catalans i saragossans, i d'establir una classificació que donés una idea de més o menys proximitat lingüística.

He fet la comparació per separat, seguint Pere Navarro, quant a: fonètica, morfologia nominal, morfologia verbal i lèxic. Els percentatges obtinguts són relatius, referits a les qüestions que Navarro reflecteix en els mapes. Són les coincidències

dintre de les discrepàncies, com si diguéssim. Les dades absolutes serien molt més altes; jo calculo que sempre per sobre del 90 %.

RESULTATS DE LA COMPARACIÓ

Fonètica

La coincidència amb les quinze poblacions oscil·la des d'un 78 % amb Arnes, fins a un 49 % amb Maella. En general, és alta amb les poblacions de la Terra Alta meridional, que toquen i es comuniquen amb el Baix Ebre, amb la notable excepció del Pinell (53 %), penúltima, que té una fonètica molt més nord-occidental, amb les vocals molt obertes. Les tres poblacions aragoneses, a pesar que limiten amb Maella pel nord, presenten una notable discrepància, quasi del 50 %, i les de la Terra Alta septentrional estan en un grau intermedi. Aquesta distinció entre dues Terres Altes catalanes, la septentrional i la meridional, a més de la Terra Alta aragonesa, és important perquè s'anirà repetint al llarg d'aquest comentari.

TAULA 1
Fonètica

	<i>Poble</i>	<i>% de coincidències</i>
1.	Arnes	78
2.	Caseres	77
3.	Horta de Sant Joan	74
4.	Bot	73
5.	Corbera d'Ebre	71
6.	Batea	70
7.	Prat de Comte	68
	la Pobla de Massaluca	68
9.	Vilalba dels Arcs	67
10.	Gandesa	65
11.	la Fatarella	60
12.	Nonasp	58
13.	Favara de Matarranya	56
14.	el Pinell de Brai	53
15.	Maella	49

Morfologia nominal

Tenim també una alta coincidència amb Horta, Arnes i Caseres (entre el 75 i el 80 %) i molt baixa (37 %) amb la veïna Maella, així com amb Favara (44 %). És curiós que Nonasp, la més allunyada, estigui més prop de Calaceit (59 %) en morfologia nominal que la resta de poblacions de la Terra Alta, excepte les meridionals, que estan entre el 60 i el 70 %.

TAULA 2
Morfologia nominal

	<i>Poble</i>	<i>% de coincidències</i>
1.	Horta de Sant Joan	78
2.	Arnes	76
3.	Caseres	75
4.	Prat de Comte	69
5.	Batea	67
6.	Bot	66
7.	el Pinell de Brai	62
8.	Nonasp	59
9.	Corbera	58
10.	Vilalba dels Arcs	57
11.	la Pobla de Massaluca	54
12.	Gandesa	51
13.	la Fatarella	50
14.	Favara de Matarranya	44
15.	Maella	37

Morfologia verbal

Va des d'Arnes i Caseres (64 %), fins a Nonasp (30 %). Xoca una mica que la Fatarella i la Pobla estiguin, amb un 34 %, a baix de tot, més que Maella i Favara.

TAULA 3
Morfologia verbal

	<i>Poble</i>	<i>% de coincidències</i>
1.	Arnes	64
2.	Caseres	63
3.	Horta de Sant Joan	52
4.	Bot	52

5.	Gandesa	48
	Prat de Comte	48
	Corbera	48
8.	Vilalba dels Arcs	46
9.	Batea	45
10.	el Pinell de Brai	44
11.	Maella	41
12.	Favara de Matarranya	37
13.	la Fatarella	34
	la Pobla de Massaluca	34
15.	Nonasp	30

Lèxic

Navarro el divideix en catorze grups, que van des d'«El camp i els cultius» fins a «Els jocs», passant per el «El cos humà» o «Els animals», per exemple. Cada grup presenta la seva classificació de similituds, mai igual, però sí semblant. El percentatge més elevat de coincidències es dona amb Caseres, a l'apartat «Indústries relacionades amb l'agricultura», del 81 %, i el més petit, a l'apartat «La mar», amb la Fatarella, que és únicament del 23 %. Tant Calaceit com la Fatarella són pobles de secà molt acusat i tenen poc a dir de la mar, però en tot cas, allò que diuen, ho diuen prou diferent. No presento les classificacions per separat dels quinze grups, per no embolicar més la troca. Considerat globalment el conjunt del lèxic, apareix un grupet igualat, per damunt de tots, format per: Caseres, Arnes i Horta: 73 %. Més avall hi ha un segon grup, separat del primer, al voltant d'un 65 %, que enclou Batea, Bot, Prat de Comte i Gandesa; és a dir, la segona línia, o faixa, que envolta el Matarranya pel flanc sud-est. Vénen després els altres pobles catalans Vilalba, el Pinell, la Pobla i Corbera (58 %) i, finalment, els tres pobles aragonesos, juntament amb la Fatarella, entre el 50 i el 55 %.

TAULA 4
Lèxic

	<i>Poble</i>	<i>% de coincidències</i>
1.	Caseres	73
	Arnes	73
	Horta de Sant Joan	73
4.	Batea	67
5.	Bot	65
	Prat de Comte	65
7.	Gandesa	64
8.	Vilalba dels Arcs	60

9.	el Pinell de Brai	58
	la Pobla de Massaluca	58
11.	Corbera	57
12.	Nonasp	55
13.	Favara de Matarranya	54
14.	Maella	53
	la Fatarella	53

Classificació global

Per a fer la classificació global, que consideri els quatre criteris estudiats, m'ha semblat adient, per no destacar excessivament el lèxic, que és on hi ha la major part de preguntes, sumar els llocs obtinguts per cada població en les classificacions parcials, que és un criteri tan bo com qualsevol altre. Resulta que la proximitat del parlar de Calaceit amb el de les poblacions de la Terra Alta estudiades per Pere Navarro segueix el següent ordre: un grupet de tres poblacions, la primera Arnes (5 punts), després Caseres i Horta (8 punts), que configuren el nostre veïnatge cap al sud-est. Estic segur que les coincidències amb Arenys i Lledó, d'aquestes tres poblacions, seran encara més altes. Hi ha un segon grup, format per Bot (18 punts), Prat de Comte (21 punts) i Batea (24 punts), que són com la segona línia que ja hem dit, seguits per Corbera (30 punts), Gandesa (34 punts) i Vilalba (35 punts). Ve després un quart grup, format pel Pinell i la Pobla (40 punts) i, finalment, Nonasp (47), la Fatarella (51), Favara (52) i Maella (55), que tanquen la llista.

TAULA 5
Rànquing final conjunt

	<i>Poble</i>	<i>Llocs</i>	<i>Classificació</i>
1.	Arnes	1 + 2 + 1 + 1	5
2.	Caseres	2 + 3 + 2 + 1	8
3.	Horta de Sant Joan	3 + 1 + 3 + 1	8
4.	Bot	4 + 6 + 3 + 5	18
5.	Prat de Comte	7 + 4 + 5 + 5	21
6.	Batea	6 + 5 + 9 + 4	24
7.	Corbera	5 + 9 + 5 + 11	30
8.	Gandesa	10 + 12 + 5 + 7	34
9.	Vilalba del Arcs	9 + 10 + 8 + 8	35
10.	el Pinell de Brai	14 + 7 + 10 + 9	40
11.	la Pobla de Massaluca	7 + 11 + 13 + 9	40
12.	Nonasp	12 + 8 + 15 + 12	47
13.	la Fatarella	11 + 13 + 13 + 14	51
14.	Favara de Matarranya	13 + 14 + 12 + 13	52
15.	Maella	15 + 15 + 11 + 14	55

En conclusió, l'afinitat màxima comença amb els veïns del sud-est, segueix amb els del nord-est i és més llunyana amb els pobles aragonesos que, a pesar d'ésser més a tocar (cas de Maella), discrepen força del parlar de Calaceit. I la Fatarella, també; no em fésseu dir per què.

CONSIDERACIONS SOBRE EL PARLAR DE CALACEIT

Seguint el mateix ordre de Navarro i fent els mateixos raonaments que ell fa, direm que el parlar de Calaceit:

- 1) Participa plenament dels trets que caracteritzen el català occidental.
- 2) Participa dels trets del català nord-occidental i del català valencià, més d'aquests que dels primers, en relació amb la Terra Alta. Per exemple: a Calaceit està en plena vigència el verb *eixir*, en lloc de sortir, mentre que a la Terra Alta només Caseres i Arnes l'usen una mica. La segona persona del present de subjuntiu, l'acaba en *-o*, típic de Lleida, però només als verbs de la primera conjugació, acabats en *-ar*, i encara no tots. Diu *pujos* i *baixos* i *estigues*, però no *digos* ni *cregos*, ni *estigos*, com a la major part de la Terra Alta.
- 3) Rep influències dels subdialectes ribagorçà i pallarès, però molt menys que dels de la Terra Alta aragonesa i només de lèxic: *llavar*, *lleute*, *garra*.
- 4) Presenta aragonesismes, com ara *onso*, *pos*, *xoto*, *llanda*, *tos* (*us*) en situació intermèdia entre la Terra Alta aragonesa i la catalana.
- 5) Presenta mossarabismes, per l'estil dels de la Terra Alta meridional, que és on n'hi ha més: *barandat*, *esfardatxo*, *llangusto*.
- 6) Presenta castellanismes, en posició intermèdia. Té tots els comuns a la Terra Alta més, aproximadament, la meitat dels que Navarro atribueix a Maella, Favara i Nonasp.
- 7) No presenta la confusió que caracteritza el tortosí de les persones 4 i 5 del present de subjuntiu amb les de l'imperfet (*vinguéssou / vinguéreu*, *dormíssem / dormírem*, *parlàssem / parlàrem*). En lèxic, sí que participa de formes pròpies tortosines, si fa o no fa, com a la Terra Alta meridional.
- 8) No té tant increment velar com a la Terra Alta. Diu *sento* per *sentigo*, *estara* per *estiguera*, *sabut* per *sapigut*.
- 9) No presenta tantes solucions característiques particulars com el de la Terra Alta. De fet, de tots els exemples que cita Navarro ni un no es dona a Calaceit, en fonètica ni en morfològica. Només en lèxic, on sí que en comparteix moltes, amb uns o altres pobles.
- 10) Té moltes formes arcaïtzants, pràcticament les mateixes que a la Terra Alta, per exemple, *desset*, *agranar*, *obrer*. *pao(r)*, *calces*, etc.

11) Participa de gairebé tots els trets lingüístics del tortosí comú proposats per Gimeno, amb excepcions com, per exemple, la confusió del subjuntiu abans citada i el canvi de la *e* inicial per *a* (*ascoltar, ancendre, aspasa*), que aquí no es dona.

COMENTARI FINAL

Si estem d'acord que, en un sentit ample, la denominació *tortosí* s'aplica al subdialecte que s'estén aproximadament per l'antiga diòcesi tortosina, Calaceit, tant per proximitat geogràfica com per història (no oblidem que hi va pertànyer fins al 1957) hi toca de ple. El parlar de Calaceit, dins del subdialecte tortosí, participa dels trets nord-occidentals i valencians que el caracteritzen, però té una influència força perceptible del ribagorçà i de l'aragonès (a part del castellà, és clar) superior a les poblacions de la Terra Alta catalana, però inferior a la de les tres poblacions saragossanes estudiades.

Aquestes influències (ribagorçà, valencià, lleidatà, aragonès i castellà) s'estenen per la resta del Matarranya tant més com més a ponent, o siga, com més prop de les respectives zones d'influència. De manera que els parlars del Matarranya, al meu entendre, estan dividits prou clarament per una ratlla que segueix el riu Matarranya i el seu afluent Tastavins. A la dreta, el català és cada vegada més tortosí i a la frontera amb Catalunya es confon pràcticament amb el de l'altra banda. A l'esquerra, els aragonesismes i castellanismes són més abundants, així com els valencianismes als pobles més tocant als Ports, on diuen *forro* i *roin*, per exemple, en lloc de *buit* i *dolent*. Hi apareixen també fenòmens com l'apitxat, la diftongació de vocals obertes (*sièt, dièu, vièrt*), transformació de la *s* sonora en una *d*, com ara *dotde* per *dotze*, etc. De manera que aquesta part del Matarranya és complicada i s'ha de subdividir, i separar la vall del Mesquí, tocant al riu Guadalupe i Aiguaviva de Bergantes, però l'estudi detallat d'aquesta raonada és feina per a Artur Quintana i Joaquim Rafel, que ho tenen molt treballat.

No seria massa difícil, em sembla, de dissenyar amb ordinador un mapa colorit dels diferents termes del Matarranya, combinant els distints colors que representarien, percentualment, cada influència de les que ha assenyalat Pere Navarro i que jo segueixo, i s'hi veuria una gradació de matisos molt il·lustrativa d'aquesta barreja d'aportacions que configuren la nostra parla. Si aplicàvem el blanc, per exemple, al català comú, el groc de pera madura al lleidatà, el roig vi-nós de la *cecina* de Morella al valencià, el blau de l'aigua dels pantans al ribagorçà, el verd dels prats pirinencs a l'aragonès i el negre, si convé, al castellà, en el cas que no sortís un «retxautxe» de grisos i marrons, veuríem, com he dit, la matisació i el cromatisme dels nostres parlars. El de Calaceit, no obstant això, tindria un

color molt paregut al dels pobles catalans veïns, encara que una mica més pujat de to, un xic més contaminat, però formant part inequívocament del «bell catalanesc del món», com deia Ramon Muntaner.

MIQUEL BLANC